

Decepció i incerteses en les classes mitjanes al País Valencià¹

---

*Rafael Castelló-Cogollos
Universitat de València*

Les classes mitjanes són un referent simptomàtic de l'estat de salut d'una societat. Es veuen com una espècie de representació del conjunt social, i la majoria social s'hi pensa com a part d'eixa representació. Al mateix temps, però, considerem les classes mitjanes com a grups amb unes condicions de vida relativament folgades, garantides pel seu accés a les rendes del mercat (del treball o de les inversions) i per les compensacions de riscos socials afavorides per les polítiques socials; condicions cada vegada més difícils d'aconseguir.

Les crisis múltiples que ens persegueixen durant el segle XXI estan fent trontollar tant la participació en el mercat de treball i la rendibilitat de les inversions com el model d'estat de benestar. El resultat és que la desigualtat social s'accentua significativament i les conegudes classes mitjanes viuen canvis rellevants als llindars d'accés als recursos de què depenen les seues condicions de vida.

«La classe mitjana és fonamentalment una funció» (Hernández 2018, 122): estableix un sistema social per la seua afinitat ideològica, però també per les expectatives que se'ls hi genera. Des de mitjans dels anys setanta del segle XX, però, les expectatives d'estabilitat de les classes mitjanes han estat discursivament emmarcades pel neoliberalisme hegemònic com a disfuncionals per al mercat. La globalització ha minvat les possibilitats de reproducció de les classes mitjanes i ha generat processos de desclassament. La digitalització i la robotització faciliten que les empreses mecanitzen ocupacions intermèdies que són cada vegada més supèrflues. I la velocitat del canvi i la innovació erosionen la continuïtat i el progrés gradual somniats per les classes mitjanes.

---

¹ L'anàlisi d'aquest article pot trobar-se desenvolupat en profunditat i amb dades en el llibre *Camins d'incertesa i frustració: Les classes mitjanes valencianes (2004-2018)* (Castelló, 2022).

El pacte social sorgit després de la Segona Guerra Mundial va institucionalitzar el conflicte, i les classes mitjanes van créixer i prosperar. Ara, però, estan sotmeses a estrès i, fins i tot, en perill de dissolució, en ser tractades com a disfuncionals pel mercat capitalista. Quan els problemes socials arriben a les classes mitjanes, és notori que la deriva neoliberal ens condueix cap un carreró on només les classes altes poden beneficiar-se'n. Així doncs, fixar l'atenció en les classes mitjanes és un bon punt des d'on observar i entendre les transformacions socials que vivim, i com afecten el projecte polític col·lectiu de la societat valenciana.

Les classes mitjanes valencianes en context

La societat valenciana ha estat tòpicament pensada com una societat de classes mitjanes, una arcàdia del benestar: el *Levante feliz*. Tanmateix, amb un model productiu fonamentat en sectors econòmics de baix valor afegit, experimenta acusadament l'increment de l'atur i del treball en condicions precàries (Azagra, 2019). El sistema financer valencià s'ha dissolt en els grans grups financers espanyols i internacionals (Sanchis-Palacio, 2016). El dèficit de les administracions públiques valencianes s'ha disparat com a resultat d'una combinació diabòlica de mancances del model de finançament, una gestió ineficient i corrupta i els efectes de les crisis: l'accés als serveis públics valencians s'ha vist greument afectat (Cucarella, 2015).

Des de la crisi de 1973, tot un seguit de problemes han acaçat les societats occidentals. Les fórmules econòmiques utilitzades per a confrontar-los han servit poc més que per a dissimular l'irreductible conflicte social (i també territorial) que genera el capitalisme. Quan la producció creix, permet l'augment absolut de les porcions del pastís repartides, i sembla que totes les classes socials (i territoris) guanyen, encara que l'evolució del repartiment relatiu conduisca a un increment de la desigualtat social. A més a més, el creixement de la producció tendeix a concentrar-se en determinades unitats territorials (ciutats o regions), i les classes socials territorialitzades segueixen trajectòries ben diverses.

Durant les darreres cinc dècades, la producció capitalista difícilment permet el creixement real del pastís. S'ha emprat rent en forma de crèdit (financerització), per fer-lo més gran, i posposar el conflicte (Streeck, 2017). En una primera fase, es va permetre l'augment salarial i el pastís creixia gràcies a la inflació: es traslladava el problema al valor futur d'allò produït. Aquesta estratègia en un context de globalització genera molt d'atur, ja

que les inversions fugen de la desvaloració inflacionària dels seus capitals cap a territoris amb salaris més baixos. La segona fórmula va ser traslladar a l'Estat la responsabilitat (keynesianisme públic): l'increment salarial va ser substituït per un ampliació de l'oferta pública de serveis (educació, sanitat). Això, però, generava dèficit públic i incrementava els tipus d'interès, tot limitant els beneficis empresarials: calia controlar no sol els increments salarials sinó també el creixement del dèficit públic. La tercera solució va consistir a prestar directament capital privat en condicions molt favorables a les classes mitjanes i baixes (keynesianisme privat): i es va generar la bombolla financera que va esclatar el 2008, el suflé va col·lapsar.

Cal afegir que la generació d'ocupació i d'oportunitats vitals està cada vegada més concentrada, cada vegada més territoris són abandonats (buidats) i, segons va, veuen reduïdes les seues opcions per oferir oportunitats vitals a les seues poblacions, tant de classe baixa com de classe mitjana. En aquest procés d'abast global, les classes altes es desconnecten socialment i territorialment de la resta de la societat, esdevenen de mica en mica més asocials i s'allunyen progressivament del compromís amb el bé comú (Ariño i Romero, 2016; Guilluy, 2019).

El discurs neoliberal ha servit d'aglutinant legitimador que presenta les classes mitjanes com a disfuncionals, ja que volen estabilitat i continuïtat en un mercat competitiu obert, demanen serveis públics de qualitat, etc. La definició neoliberal de la realitat deixa els individus aïllats en una selva de competència de tothom contra tothom, i ens dirigeix cap un horitzó amb una vida social desmantellada en la qual les classes mitjanes no hi tenen cabuda.

En el cas valencià, tot i aquest context, fa dècades que no disposem d'estudis de referència sobre l'estructura de classes des d'una òptica pròpia. Des de l'esclat d'anàlisis de classes experimentat en la dècada dels anys setanta del segle passat (Fuster, 1976; Lluch, 1976; Marqués, 1974; Mollà, 1979; Picó, 1977), es va obrir un període en què l'enfocament es va dirigir cap els moviments socials i les identitats col·lectives com a factors explicatius dels canvis socials. El darrer estudi sobre l'estructura social valenciana que va prestar atenció a l'estructura de classes és l'elaborat per Ninyoles el 1982 (Ninyoles, 1982). Posteriorment s'han confeccionat col·leccions d'articles que periòdicament aborden els canvis més rellevants en la societat valenciana (Ariño i García-Pilán, 2018; García Ferrando, 1992; Ninyoles, 2000), però sense cap referència a l'estructura de classes més

enllà de la distribució ocupacional de la població. No és fins 2018 que la revista *L'Espill* dedica un monogràfic a les transformacions de les classes mitjanes (Obiol i Santos 2018).

Davant la conjuntura internacional i la manca d'estudis de referència, les preocupacions sobre el declivi de les classes mitjanes són diverses i centrades en les possibles motivacions d'una possible decepció, i especialment per les possibles conseqüències polítiques de la seua frustració davant la incertesa creixent. Aquestes preocupacions les podem resumir en les qüestions següents:

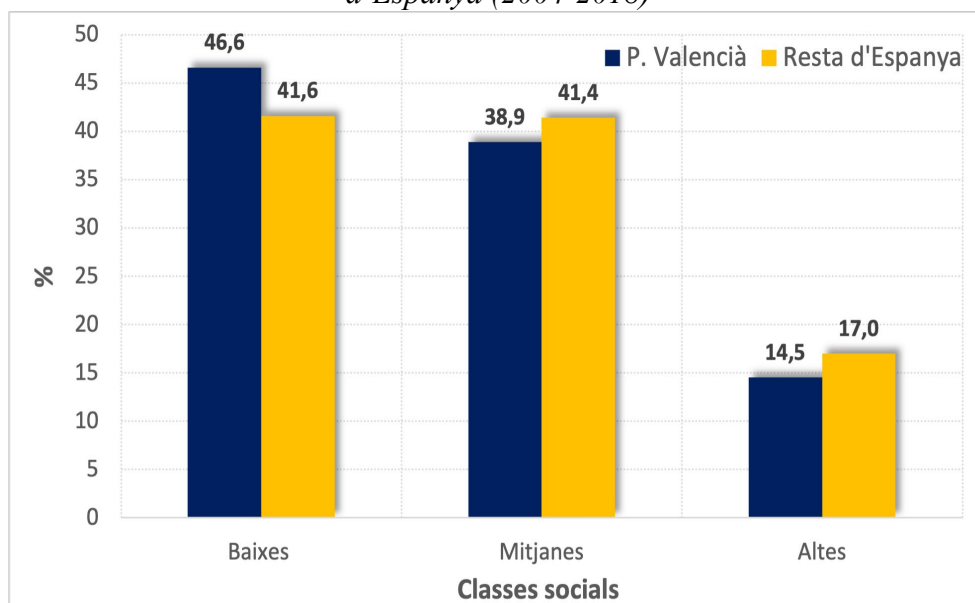
- a) Està reduint-se la dimensió de les classes mitjanes i canviant els seus components?
- b) Estan empobrint-se, les classes mitjanes?
- c) Han empitjorat i són més volàtils i precàries, les condicions d'accés i desenvolupament del treball de les classes mitjanes?
- d) S'han encongit en els darrers anys, l'accés i la participació de les classes mitjanes als béns públics?

Volum i composició de les classes mitjanes al País Valencià

La presència relativa de les classes mitjanes al País Valencià no s'ha vist reduïda. Sense dubte ha experimentat moviments, però el seu volum és pràcticament el que era en començar el segle. Els moviments han estat més intensos en les dimensions de les classes altes i baixes. Això és degut a la funció d'atenuació que aconsegueixen les classes mitjanes, en servir com a estadi de pas que neutralitza els moviments que es produeixen als extrems. El seu volum es manté, però la seua composició canvia.

La societat valenciana és una societat on la població assalariada i treballadora és majoritària: no és una societat de classes mitjanes. Els ingressos i la promoció ocupacional empenyen alguns components assalariats i treballadors cap a posicions mitjanes en l'escala social. De fet, la valenciana és una societat de classes baixes: poc menys d'una de cada dues persones hi pertanyen, com pot comprovar-se en el gràfic 1.

Gràfic 1. Distribució mitjana de les classes socials al País Valencià i la resta d'Espanya (2004-2018)

Font: Castelló 2022, 76.

L'estructura ocupacional de les classes mitjanes valencianes s'ha polaritzat entre les classes treballadores i les directives, en detriment de la presència d'ocupacions intermèdies. També s'ha polaritzat la seua estructura de relacions de producció, ja que ha augmentat la presència de població empresària a costa de la població autònoma. I, finalment, la seua estructura d'ingressos s'ha concentrat en les rendes mitjanes, tot i moure's una mica a la baixa.

Les classes baixes valencianes s'identifiquen per ser molt majoritàriament població assalariada i treballadora; i les altes per desenvolupar tasques directives. La identitat de les classes mitjanes, però, depèn fonamentalment de les seues rendes mitjanes, tot i ser majoritàriament població assalariada, ja que els seus components de producció i ocupació estan més dispersos. Així, les identitats de classe són més nítides en els extrems que no en les posicions intermèdies.

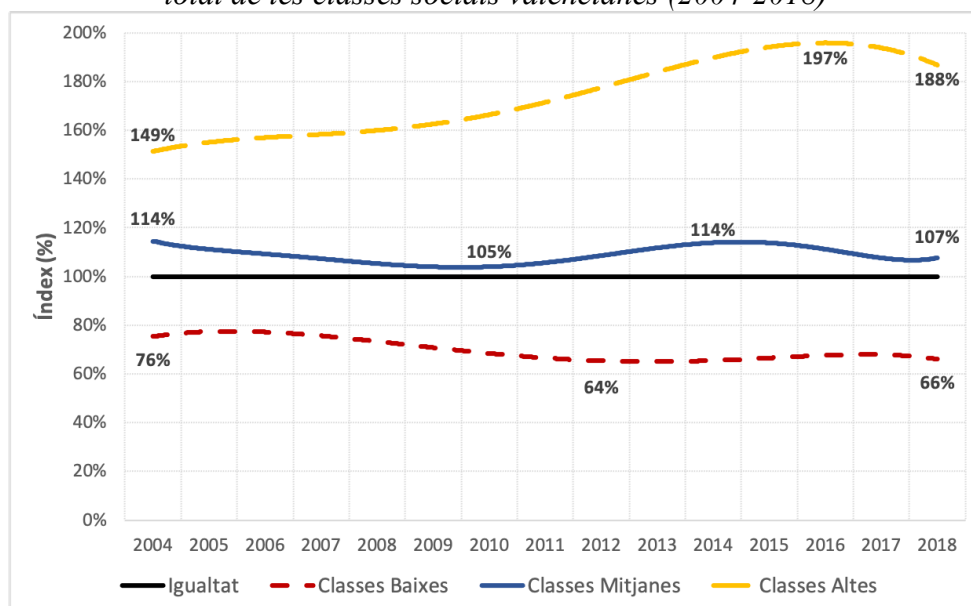
Rendes, consum i pobresa

Fa dècades que l'economia valenciana perd posicions relatives en el context espanyol (Goerlich 2018). La productivitat del treball és menor al País Valencià que a la resta d'Espanya, però allò que millor pot explicar eixa pèrdua relativa de posicions és la baixa productivitat del capital, amb inversions de baix risc i poc valor afegit (Ruiz-Tamarit, Murgui-Garcia i Cubel-Montesinos 2021). Tanmateix, i contràriament al que predica el

discurs meritocràtic, les rendes del capital són més premiades en el cas valencià que no en el conjunt espanyol, mentre que les rendes del treball han estat castigades també més a la societat valenciana. L'efecte ha estat que, a diferència de la resta del Regne d'Espanya, al País Valencià, les classes mitjanes acompanyen les baixes en el seu progressiu empobriment relatiu.

Els ingressos de les classes altes valencianes s'han enfilat, mentre que els de les baixes s'han afonat. Les mitjanes han pogut compensar les pèrdues de rendes del treball amb xicotets guanys en les rendes de capital. De tota manera, la seua dependència dels ingressos laborals ha ampliat la seua distància relativa de les classes altes més que no de les baixes. Al gràfic 2 es pot comprovar l'evolució del repartiment del pastís en relació amb la dimensió de cada classe: veiem com 100 membres de la classe alta reben els ingressos equivalents a 188, en 2018, quan en rebien 149, en 2004. Així doncs, les classes altes són les úniques que han vist créixer el seu tros del pastís del producte valencià, mentre les baixes i les mitjanes obtenen una porció més reduïda, principalment les primeres. La «secessió dels rics» és més evident i deixa les classes mitjanes més lluny de les altes (Ariño i Romero, 2016).

Gràfic 2. Proporció entre la participació en la renda total i la presència en la població total de les classes socials valencianes (2004-2018)

Font: Castelló, 2022: 94. L'índex està calculat com el coeficient de la part de renda obtinguda sobre la part de la població que representa, per cent. L'índex 100, per tant, indica com seria una distribució absolutament igualitària.

L'evolució dels nivells de consum ho confirma: només les classes altes han pogut créixer significativament el seu volum. Les altres dues els han mantingut més o menys on

estaven. També ací les classes altes es distancien de les mitjanes, de manera que el grup de referència s'allunya i l'única manera de seguir-lo, donades les condicions de mercat, és amb el recurs al crèdit (o la col·laboració de l'Estat). El resultat és que una part de la classe mitjana ocupa eixa posició d'una forma «amprada», molt dependent de les polítiques creditícies (i de l'Estat).

Amb tot, les classes mitjanes mantenen la composició de les seues cistelles de consum més pareguda a les classes altes que no a les baixes. Els efectes demostració i trinquet, i el paper simbòlic del consum i l'estil de vida hi tenen un impacte ideològic molt rellevant. Es constata, però, un distanciament progressiu de les classes altes pel que fa a les despeses sanitàries, en transport i en comunicacions, que, juntament amb el deteriorament dels serveis públics (especialment, els de sanitat i educació), dibuixen un escenari de conflicte sociopolític respecte a la dotació pública o privada d'aquests béns comuns.

Precarietat i volatilitat del treball

Respecte a les relacions laborals, l'evolució de les contractacions a temps parcial són un bon indicador, si ens interessa conèixer la situació de les classes mitjanes. L'atur és el drama del mercat laboral, sense dubte, especialment rellevant per a les classes baixes. Tanmateix, s'observa un augment significatiu de les contractacions a temps parcial entre les classes mitjanes.

L'evolució de les condicions de participació en el treball de les classes baixes i mitjanes valencianes ha seguit el mateix camí, amb ritmes distints, però el mateix: ambdues veuen reduït el treball a temps complet, compensat per un major accés al treball a temps parcial (més entre les mitjanes) i major atur (superior entre les baixes). Això significa que les classes mitjanes valencianes viuen en una major inseguretat laboral ara que adés.

Aquesta evolució negativa es veu confirmada quan observem l'accés a ocupacions i sectors d'activitat de major o menor valor afegit: les classes mitjanes experimenten una mobilitat ocupacional i d'activitat descendent. Posicions que amb anterioritat eren de classe alta, ara ho són de classe mitjana, i algunes que eren de mitjana, ara ho són de classe baixa. Pel que fa a les primeres, les posicions directives ubicades al País Valencià perden posicions relatives en un context globalitzat en què la societat valenciana exerceix un paper de cinquè o sisè ordre. Pel que fa a les segones, els processos de robotització i

digitalització tenen un efecte negatiu directe sobre les classes mitjanes en convertir cada vegada més supèrflues les seues ocupacions.

Aquest deteriorament laboral té efectes reflexius sobre els incentius formatius. La democratització educativa i la devaluació ocupacional de la formació mitjana provoca que l'única eina de distinció i mobilitat per a les classes mitjanes siguin els estudis universitaris: amb tot, en tractar-se d'un espai formatiu en què les classes altes es distancien cada vegada més, tampoc no asseguren la mobilitat ascendent de les classes mitjanes.

L'estat de benestar i les classes mitjanes

Les classes mitjanes tenen una relació bastant intensa amb l'estat del benestar. El desmantellament general de l'estat social a l'Europa del segle XXI és un atac directe a la consistència, la reproducció i el manteniment de les classes mitjanes. Totes les fonts d'estabilitat, seguretat i control de la incertesa de la població estan sent dissoltes, i les classes mitjanes se'n ressenten molt. La reducció de la universalitat de la protecció social i la mercantilització dels serveis públics hi constreixen l'accés, mentre que les retallades pressupostàries i de personal públic empitjoren la qualitat dels serveis i limiten uns llocs de treball típicament de classe mitjana.

En el cas espanyol, a més, ens trobem amb un estat de benestar molt recent i feble, amb poca tradició de compromís amb el bé comú i amb controls contra la corrupció molt ineficaços, que va patir l'austeritat europea de forma agreujada. També és un Estat, l'espanyol, amb un sistema territorial que afecta directament la distribució de fons públics. Un sistema de finançament autonòmic amb contradiccions molt greus, difícils de justificar.

En eixe context, el País Valencià surt especialment malparat, ja que, tot i tractar-se d'un territori relativament pobre en el context espanyol, finança territoris més rics. La societat valenciana pateix una extracció fiscal per damunt de les seues possibilitats i, amb una estructura de desigualtats de mercat com les que estem comentant, els efectes negatius sobre les condicions de vida de les classes mitjanes són definitius. Són els responsables, de fet, que les classes mitjanes valencianes s'empobrisquen davant l'enriquiment relatiu de les de la resta d'Espanya.

A tall de conclusió

Les classes socials estan compostes per membres que, bàsicament, comparteixen algunes característiques gradacionals o relacionals d'accés als recursos. Quan parlem de classes baixes, ho fem de classes assalariades i treballadores. Les classes altes agrupen persones que desenvolupen fonamentalment ocupacions directives: són, per tant, classes directives. I, finalment, les classes mitjanes depenen, bàsicament, de l'accés a rendes mitjanes, tot i ser principalment població assalariada.

Per tant, les classes baixes i les altes estan relacionades amb la desigualtat social (distinció relacional), mentre que les mitjanes ho estan amb la diferenciació social (distinció gradacional). Això ens indica que les classes mitjanes sorgeixen més dels processos de diferenciació que no dels que generen desigualtat social. Per tant, els increments de desigualtat no produeixen classes mitjanes, sinó que en creen de baixes i altes. De fet, el creixement constant de la desigualtat social pot arribar a esborrar les classes mitjanes per tal de subsumir-les en les baixes (la majoria) o les altes (una minoria).

Respecte a les preguntes plantejades, podem concloure que la polarització interna, l'empobriment relatiu, la devaluació laboral i el maltractament estatal són l'experiència viscuda per les classes mitjanes al País Valencià en el que va de segle XXI. Un model que està molt pròxim a les estructures de classe dels territoris dominats, de les societats sotmeses, en les quals només les classes altes se'n beneficien. Una societat en què només se'n beneficien les classes altes i que fa transferències de renda a economies més riques, via mercat i via Estat, és una societat dependent (o colonial, com preferiu).

En definitiva, les classes mitjanes valencianes tenen motius objectius per passar ànsia i, si volen millorar les seues condicions materials de vida, haurien d'actuar per transformar el model econòmic valencià (o règim de valor) i les seues relacions amb l'Estat espanyol.

Respecte a les relacions entre treball i capital, l'evolució típica del capitalisme fa que les rendes del treball vagen perdent rellevància sobre el conjunt de la producció, mentre que les del capital no deixen de guanyar-ne. I això s'accelera amb unes polítiques de competència entre territoris per a la captació d'inversions amb incentius fiscals al capital (rebaixes impositives i ajuts diversos). Per altra banda, cal ser conscients que una part dels beneficis generats per activitats intensives en treball (baix valor afegit) és desviada pel mercat als propietaris d'inversions intensives en capital (alt valor afegit). Així doncs,

les relacions entre treball i capital estan empitjorades al País Valencià per un model de desenvolupament que perjudica tant les rendes de treball com les de capital: per tant, les classes mitjanes en surten malparades per partida doble.

Aquest model econòmic valencià està dominat per inversions de capital extractives que intenten aprofitar les rendes monopolístiques de la ubicació geogràfica. Són inversions amb baixa intensitat de capital que acaben transferint part dels beneficis a les companyies globals que controlen les tecnologies, el crèdit i la distribució global digitalitzada. Els incentius de capital no poden ser universals, calen polítiques selectives d'inversions, per impulsar activitats capaces de fixar-se al territori, difícils de deslocalitzar, usuàries de noves tecnologies, però amb necessitats de personal qualificat.

Fins ara, les polítiques de l'Estat no han fet més que accelerar eixos processos d'empobriment i ampliació de la desigualtat social, amb els retrocessos de l'estat del benestar i els incentius al capital. A més a més, en el cas valencià, assistim a un maltractament extrem pel que fa al finançament. Cal ser conscient que un estat just en el finançament i compromès amb l'equitat i la correcció de les desigualtats socials generades pel mercat no només assisteix les condicions de vida de les classes baixes, sinó que també ajuda les mitjanes.

No es poden enfocar aquestes problemàtiques des d'una òptica exclusivament simbòlica. El conflictes simbòlics només operen sobre les relacions de diferenciació. La tendència a reduir-ho tot a la subjectivitat i a les dimensions simbòliques de la vida social fa que s'obliden les necessitats més bàsiques d'una vida digna de dir-se humana. Eixos conflictes simbòlics, per distingir-se de les classes baixes i emular les altes, desvia l'atenció de les classes mitjanes dels seus conflictes materials amb les segones i la seua proximitat a les primeres.

En eixe context, els discursos de l'extrema dreta obtenen una difusió àmplia, interessada en l'enfrontament entre classes baixes i mitjanes (entre elles i dintre seu). Es difonen marcs mentals d'odi als grups més injustament tractats i d'atac als suposats privilegis d'una part de les classes mitjanes. S'amaga, però, que qui s'apropia dels recursos produïts per tothom per damunt de la mitjana són una minoria de classe alta: i això passa més al País Valencià que no a la resta d'Espanya.

La transformació del sistema social dirigida per les classes altes ens porta a una vida distòpica: desfeta de la natura i desigualtats socials de tot tipus, i un tractament territorial colonial. Hi ha alternatives, però requereixen esforç i coratge. I trobar en el camí una part majoritària de les classes mitjanes valencianes, per construir un projecte col·lectiu propi, més enllà dels interessos individuals.

Referències

- ARIÑO, A.; GARCÍA-PILÁN, P. (ed.) (2018). *La sociedad valenciana en transformación (1975-2025)*. València: Institució Alfons el Magnànim-PUV.
- ARIÑO, A.; ROMERO, J. (2016). *La secesión de los ricos*. Barcelona: Galaxia Gutemberg.
- AZAGRA, J. (2019). *Regiones ricas, regiones pobres: la indefinición valenciana*. Valencia: Institució Alfons el Magnànim.
- CASTELLÓ, R. (2022). *Camins d'incertesa i frustració. Les classes mitjanes valencianes (2004-2018)*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- CUCARELLA, V. (2015). *El finançament valencià: de la submissió al canvi necessari*. Alzira: Edicions Bromera.
- FUSTER, J. (1976). *Un país sense política*. Barcelona: La Magrana.
- GARCÍA FERRANDO, M. (ed.) (1992). *La sociedad valenciana de los noventa*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- GOERLICH, F. J. (2018). *El empobrecimiento valenciano*. València: Institució Alfons el Magnànim.
- GUILLUY, C. (2019). *No Society: El fin de la clase media occidental*. Barcelona: Taurus.
- HERNÁNDEZ, E. (2018). «Pujar o baixar: la classe mitjana, la contradicció cultural del capitalisme». *L'Espill* (58): 120-27.
- LLUCH, E. 1976. *La via valenciana*. València: Tres i Quatre.
- MARQUÉS, J. V. (1974). «En busca de la burguesía perdida». *Cuadernos para el diálogo* Suplement (53).
- MOLLÀ, J. D. 1979. *El País Valencià com a formació social*. València: Prometeo.
- NINYOLES, R. L. (ed.) (1982). *Estructura social del País Valencià*. València: Diputació de València.
- , ed. 2000. *La Societat valenciana : estructura social i institucional*. Alzira: Bromera.
- OBIOL, S.; SANTOS, A. (2018). «Les transformacions de la classe mitjana». *L'Espill* (58): 100-119.
- PICÓ, J. (1977). *El moviment obrer al País Valencià sota el franquisme*. València: Tres i Quatre.
- RUIZ-TAMARIT, J. R.; MURGUI-GARCIA, M. J.; CUBEL-MONTESINOS, A. (2021). *El model de creixement econòmic valencià*. València: Fundació Nexe.
- SANCHIS-PALACIO, J. R. (2016). *La desfeta del sistema financer valencià*. València: Víncl Ed.
- STREECK, W. (2017). *Com acabarà el capitalisme. Assaigs sobre un sistema en fallida*. València: Institució Alfons el Magnànim.